

RECENSIONER

Johan Knutsson och Ulla-Karin Warberg: *När färgen kom till byn. Målade allmogemöbler från norr till söder 1750–1850*. Bokförlaget Signum, Stockholm 2014. 214 s., ill. ISBN 978-91-86221-24-9.

”Intresset för allmogemöbler är stort. Och det visar inga tecken på att försvagas, snarare tvärtom.” Dessa konstateranden inleder denna behändiga bok av professor Johan Knutsson, fil. dr i konstvetenskap, tidigare intendent för folkkonst vid Nordiska museet och fil. mag. Ulla Karin Warberg vid Stockholms Auktionsverk. Behändig i formatet och läsvänlig för en bred publik är detta en välkommen handbok om målade allmogemöbler.

Först och främst en eloge till Bokförlaget Signum som producerat denna välgjorda och välskrivna bok om svenskt allmogemåleri. Samma förlag gav ut *Svensk folkkonst* Del 1 och 2 av Bengt Jacobsson 1985, ett översiktsverk som står sig än idag. *När färgen kom till byn* kommer att vara lika aktuell om trettio år; med många efterföljare förhoppningsvis. Det svenska allmogemåleriet är en flödande rik kulturyttring helt skild från stilkonsten. Det har i Sverige funnits två parallella sorters konstskapande för två olika kulturkretsar, stilkonsten för städernas borgare, adel och präster, och folkkonsten skapad för allmogen på landsbygden. Sveriges allmoge har haft en hög internationell standard med en i europeiskt perspektiv relativt svag social skiktning. Den har aldrig som på andra håll i Europa varit livegen och har haft egen riksdagsrepresentation som bondeståndet. Kring 1800, för två hundra år sedan, bara några generationer bort, bodde omkring 90% av landets befolkning på landsbygden. De flesta var obesuttna. Landsbygdens målare och snickare hade ett stort kundunderlag; allt folket – såväl storbönder och småbönder som obesuttna; en obesutten person kunde äga ett hus med

grant dekorerad inredning med blomstermålat skänkskåp. Det svenska allmogemåleriet är en nationell demokratisk skatt utan motsvarigheter i andra länder att presentera för omvärlden och slå mynt av inom kulturturismen. Hälsingland, huvudområdet för det svenska allmogemåleriet och där allmogens bostadsstandard varit som högst, saknar fortfarande ett praktverk med Hälsingegårdarnas inredningsmåleri, representerat med sju gårdar på UNESCOs världsarvslista sedan 2012. Ändå går det trögt med bokproduktionen om svenskt allmogemåleri. Tillgången på material är gott, källäget utmärkt med lättåtkomliga primärkällor, grundforskning föreligger, nya teoretiska ramverk och metoder samt nya aspekter och perspektiv står till buds att pröva på detta charmerande men ack så gäckande och lömska material.

När färgen kom till byn handlar såväl om allmogens möbelkultur som om allmogens möbelkonst. Eller mest om möbler som visuella uttryck för konst och konstnärlig gestaltning och för det som brukar behäftas med det diffusa begreppet folkkonst. Ordet allmoge har sedan 1600-talet använts för landsbygdens befolkning. Detta uttryck lämpar sig synnerligen väl för Norrland, där den sociala skiktningen var svagare än i södra Sverige. Allmogemöbler är här en helt adekvat benämning. Begreppet folkkonst reserverar författarna för föremål som tillverkats med konstnärliga ambitioner av folk på landsbygden före 1800-talets första hälft. Måhända ambitionerna inte var medvetet konstnärliga men ett antal målare hade helt visst en konstnärlig begåvning som kom till uttryck i inrednings- och möbelmåleri. Detta var den enda arena som stod till buds för personer bland allmogen som inte hade möjlighet att gå i lära hos en stadsmålare. När den stadsutbildade allmogemålaren återvände till landsbygden utvecklade hen en egen stil som kan kategoriseras som provinskonst, t.ex. möblerna efter den Stockholmsutbildade schatullmakaren och

storsnickaren Jöns Ljungberg i nordvästra Härjedalen.

”Målade allmogemöbler 1750–1850 från norr till söder” är en djärv undertitel, men författarna går lugnt och metodiskt till väga med tydlig strukturering av ett material som kan verka oöverskådligt. I viss mån påminner boken om Maj Nodermanns *Mästare och möbler: jämtländska målare, bildhuggare, hantverkare och deras produkter*, utgiven på Jamtli förlag (1990, 2005), och kan med sitt panorama över hela Sverige användas som översiktslitteratur till denna. Jämtlands möbelkultur tar sin rättmätiga plats men här placerad i ett större nationellt sammanhang. Bokens omslag i en brunockra ton visar blomstermåleri från ett skåp från Västmanland daterat 1775 och där penseldragen kan följas på nära håll. Om detta kan läsas i ett kapitel som handlar om målarens material och teknik, visar innehållsförteckningen. En vertikal cinnoberröd profillist skiljer blomstermåleriet från skåpdörrens sidoparti med nyckelskylt i bästa autenticitet från 1700-talet. Dörrspegeln är sprucken, vilket leder tankarna till lagning och restaurering. Hur gå till väga med största möjliga, osynliga, försiktighet? I ett kapitel om kulturarv att vårda och bevara inser läsaren vikten av att tänka efter före, med immunitet för inredningsmagasin där möbler fortfarande avlutas, ”påbättras”, gustavianiseras och allmogefieras. Bokens ämne, upplägg, formgivning och omslag är grundligt genomtänkt, vilket gläder läsaren redan vid första anblicken. Vem är då läsaren, vem riktar sig boken till?

Anslaget är som redan framgått populärvetenskapligt och riktar sig till dem som genom åren bl.a. frågat Knutsson på Nordiska museet och Warberg på Stockholms Auktionsverk: Hur gammal är möbelen? Varifrån är den? Är färgen den ursprungliga? Efter inledande kapitel om kulturarv att vårda och bevara, målarens material och teknik, allmogemåleriets förutsättningar och utveckling följer så en landskapsindelad möbelkatalog som är enkel att hantera. Författarna gör läsaren uppmärksam på att också övermålningar hör till föremålets historia och bär på sin berättelse. De uppmärksammar att kulturkretsar inte alltid följer landskapsgränserna, se t.ex. Hans Wikström i Gästrikland som förde sin stil till norra Uppland. Boken innehåller många kloka kommentarer och inpass men utan pekpinnar. Den vänder sig till en bredare läsekrets, till museibesökare, samlare och handlare. Förhoppningsvis kommer den att fin-

nas till hands i alla antikvitetsaffärer med allmogemöbler.

Det rika bildmaterialet är ett pedagogiskt urval av möbler från främst Nordiska museet. Detta är både en svaghet och styrka i boken; en svaghet eftersom några betydelsefulla målare nu lyser med sin frånvaro, en styrka eftersom vi här får inblick i museets samling med föremålen per se i fokus. Vad säger samlingen om museets policy och agenda? Är samlingen representativ och relevant för vad som funnits hos allmogen, ”allt folket” på den svenska landsbygden, från Skåne till Lappland? På vilka grunder formulerades urvalsprinciperna? Vad kommunicerar samlingarna om allmogesamhället? De målade möblerna ingick ofta i ett större dekorationsprogram för ett rum eller en gård. Ytterligare några bilder som visar möbelen i sin ursprungliga proveniens hade problematiserat dess transitering och omladdning från plats/gårdsbunden släktklenod till anonym museiartefakt eller chic antikvit. Än idag dominerar bilden av Sveriges landsbygd 1750–1850 som ett homogent samhälle med blonda välbeställda storbönder. Då de intervjuas har de målade allmogemöblerna från norr till söder flera, andra, historier, att förtälja om sin härkomst och tillkomst i ett preindustriellt agrarsamhälle i norra Europa.

Alla landskap har förvisso inte fått sitt allmogemåleri och sin provinskonst så genomforskad som Dalarna och Jämtland. *När färgen kom till byn* blottlägger de blinda fläckarna: Medelpad, Härjedalen, Västmanland, Närke, Östergötland, Öland och Bohuslän. Hur är det möjligt att forskningen om folkkonsten under hela 1900-talet halkat efter den om högreståndskonsten när materialet är så rikt och hanterbart? Mittuniversitet ligger nära Ångermanland, Medelpad och Härjedalen. Högskolan i Gävle har Hälsingland inom räckhåll. Högskolan i Dalarna ligger i Falun. Boken avspeglar i flera aspekter läget för forskningen om allmogemåleri. Även här ligger landskapen Ångermanland och Medelpad, Jämtland och Härjedalen, Lappland och Norrbotten under samma rubriker medan Jämtlands provinskonst, med rätta, får stort utrymme. Apropå jämtlandsrokokon saknas en motsvarande redogörelse av härjedalsrokokon med upphovspersonen, ovan nämnde Jöns Ljungberg. Varje läsare av denna bok kommer att söka sina favoriter och finns de inte med kommer andra i blickfånget. Här och var presenteras nya namn, som allmogemålarna systrarna Lisa och Christina Erlandsdotter i Kinds hä-

rad i Småland. Med dessa två jämte ytterligare tre i Hälsingland och Dalarna känner vi till åtminstone fyra kvinnor som allmogemålare. I texterna genomgående finns en medvetenhet om att också kvinnor kunde måla.

När jag lägger ifrån mig denna handbok slår det mig att den ger en mycket god bild av forskningsläget för målade allmogemöbler. Vart har vi kommit? Vart är vi på väg? Vad behöver göras? Vilka nya teoretiska ramverk och metodologier står till förfogande att pröva? Vilka nya aspekter och perspektiv kan anläggas? Hur montera ett tvärvetenskapligt projekt? För det första behövs flera och större forskningsinsatser, stora delar av Norrland har blinda fläckar trots ett rikt välbevarat material, se Ångermanland, Medelpad och Härjedalen. Vi måste ut i gårdarna, upp på vindarna, in i förråden. För det andra är det glädjande att begrepp som kulturfixering och gesunkenes kulturgut nu definitivt spelat ut sin roll. Men vi är fortfarande fast i föreställningar som att folkkonsten skapades i tider av högkonjunktur, fast många inredningar dekorerats under svagår. Hälsingegårdarnas vackraste inredningar dekorerades under 1830-talets missväxtår. Respekten för målarens datering är fortfarande stor; vi litar på att hen satte punkt för sitt verk med ett årtal eller till minne av ett bröllop, vilket inte alltid stämmer med vigselböckernas uppgifter. Som författarna också understryker bär en möbel på en historia att försiktigt lirka fram, genom studier av måleriet, snickeriet, arkivalier, tidigare forskning och litteratur.

Sverige på 1700- och 1800-talen var ett fattigt land med en stor obesutten befolkning i vilken ”folkkonsten” producerades; ingalunda endast på grund av konstnärlig begåvning utan för att människor var tvungna att finna sysslor att livnära sig på för att inte svälta ihjäl. Alla allmogemålare var förvisso inte konstnärer utan mycket ”folkkonst” bör på sin höjd kallas kulturyttringar snarare än konstnärliga uttryck. Detta framgår också av möblerna i denna bok. Det är hög tid att placera allmogemåleriet hos allmogen, allt folket på landsbygden, hos såväl de mycket fattiga som på storgårdarna och alla sociala skikt däremellan. Från Norrlands smågårdar vid sidan av storgårdarna kom många av landets skickligaste storsnickare och stormålare från miljöer vi vet mycket litet om, men som var integrerade i den estetik, tycke och smak som dominerade i socknarna. Begreppen bonde och bondekulturen måste användas med försiktighet. Den obesuttna som endast ägde tre getter och en stu-

ga på ofri grund, om än rejält knuttimrad med grant dekorerad förstukvist och rikt dekorerad inredning, var knappast sedd som bonde. ”Husman” och ”utanvedes” säger husförhörlängderna. Kvantiteten bevarade målade möbler från tiden 1750–1850 tyder på att också ekonomiskt sämre bemedlade kunde äga en vackert dekorerad möbel. Från Järvsö socken i Hälsingland vet vi att storspelmannen From-Olle ägde ett magnifikt skänkskåp med järvsömåleri, vita molnformationer mot blå bakgrund, lika det som förekommer i predikstolarnas ljudtak. Kyrkoinredningarna har varit av största betydelse för folkkonstens utveckling, vilket även det poängteras i denna utmärkta handbok om svenska målade allmogemöbler från 1750 till 1850.

Maj-Britt Andersson, Hudiksvall

Mellan nation och tradition. Idéströmningar i 1800-talets insamling av folklore. Föredrag från ett symposium i Visby 27–28 september 2011. Utgivna av Ulf Palmfelt. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 124, Uppsala 2013. 156 s. ISBN 978-91-87403-00-2.

Per Arvid Säve (1811–1887) var en av 1800-talets allra främsta dialekt- och folkminnessamlare. Hans omfattande material utgör än idag en ovärderlig källa till kunskap om Gotlands historia, språk och folklore. Delar av samlingarna finns lättillgängliga i böcker som *Gotländska lekar samlade av P. A. Säve (1948)*, *Gotländska visor samlade av P. A. Säve (1949–1955)* och *Gotländska sagor upptecknade av P. A. Säve (1952–1959)* – samtliga utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien. Diskussioner om Säve och hans verksamhet återfinns t.ex. i rapporten *Per Arvid Säve och hans samtida* (red. Lindquist, Gislestam och Palmfelt, 1992) och i Ulf Palmfelt avhandling *Per Arvid Säves möten med människor och sägner* (1994). För att uppmärksamma 200-årsminnet av Säves födelse arrangerades ett symposium i Visby år 2011. Det övergripande syftet med symposiet var att öka kunskapen om det skifte, från nationalism till traditionalism, som ägde rum vid mitten av 1800-talet när det gällde vetenskapliga förhållningssätt till folkkultur i Sverige. Tio av symposiets föredrag finns nu publicerade i *Mellan nation och tradition. Idéströmningar i 1800-talets insamling av folklore*.